

II. OKTATÁSI-NEVELÉSI MÓDSZEREK KISGYERMEKKORTÓL IFJÚKORIG

BEKÉNÉ ZELEN CZ KATALIN

A BÖLCSŐDÉS KORÚ GYERMEKEK NEVELÉSÉNEK KÉRDÉSEI

*„A gyermek isteni talány,
Semmi sem hatolhat át falán,
csupán a szeretet talán,
Ha uralkodni tud magán.”*

Friedrich Hebbel

Bevezetés

A bölcsődés korú gyermekek nevelése több kérdést is felvet, amelyeket érdemes átgondolnunk, akár szülők vagyunk, akár gondozói-nevelői tevékenységeket végzünk.

Olyan kérdésekre keresem a választ, amelyek a szülői-nevelői gyakorlat során merülhetnek fel. A szülőket, nevelőket többféle hatás éri, és egységesen lehetetlen gondolkodni a gyermekek neveléséről, hiszen minden gyermek más, más a szülők-nevelők személyisége, más értékeket, elvárásokat fogalmaz meg egy-egy család. A célunk, hogy a gyermekek egészségesen fejlődjenek, hogy olyan személyiséggé váljanak, akik a társadalom számára értéket képviselnek, értéket adnak, de a legfontosabb, hogy ők maguk boldogok tudjanak lenni.

Az első kérdés ami felvetődik, hogy szükséges-e a nevelés? „Ahhoz hogy egy kisember megvalósítsa önmagát, hogy kiegyensúlyozza az emberi természet ellentmondásait, szüksége van nevelésre, hogy emberré váljon” (Nicassio, 2006, pp. 49.) A nevelés során teljesedik ki a gyermek és lesz egyedi személyiség, ha kedvező hatások érik és ő maga is kedvező módon reagál ezekre a hatásokra. Bár ha a hatások nem pozitívak, akkor is egyedi személyiséggé válik, csak a szociabilitása, önértékelése, önbecsülése csorbulhat, vagy jelleme fog más mintázatokat mutatni.

Minden gyermekben lehetőségek tárházai vannak elrejtve, a szülők, a nevelők feladata, hivatása, hogy a jót hívogassák elő és szilárdítsák meg. "A csecsemő szabadon, veleszületett korlátok nélkül alakítható. Lehet belőle tudós, művész, vagy bármi más, mindez csupán nevelés, vagyis szervezett szociális hatás eredménye." (Ranschburg, 2002, pp. 6-7.)

Természetesen a nevelés nem egyirányú folyamat, és nem is korlátozódik egy-egy területre, hanem a személyiséget egészében is érinti. A gyermek gondozása során is találkozunk nevelési helyzetekkel, amelyek lehetőséget kínálnak arra, hogy a személyiség formálódása, a szokások kialakítása meg tudjon történni.

A gyermek gondozása során nevelünk is, hiszen a nevelés és a gondozás egységet képez, mint ahogy ezt már megfogalmazták előttem, az alábbi módon: „A nevelés és a gondozás egymással szorosan összefüggő, egymással kapcsolatban álló tevékenységek összessége. A csecsemő és a kisgyermek személyiségének fejlődését a nevelés és a gondozás segítségével támogathatjuk. Mindkettő folyamatot képez.” (Darvay, 2012, pp. 147.)

Szükségesek-e a korlátok?

*„Aki tettet vet, szokást arat,
Aki szokást vet, jellemet arat,
Aki jellemet vet, sorsot arat.”*

W. James

A korlátozás célja nem az, hogy a gyermeket károsítsuk, hanem, hogy biztosítsuk számára azt, hogy egészségesen tudjon fejlődni és alkalmazkodjon a környezetéhez, a társaihoz olyan módon, hogy a békés együttélés meg tudjon valósulni, a gyermek jól és biztonságban érezze magát.

„A biztonságérzetük csak akkor alakulhat ki, ha következetesek vagyunk.” (Pellegrino, 1999, pp. 28.) Vagyis, ha a gyermeknek azt a bizonyos dolgot mindig be kell tartani, például csak ebéd után eszünk süteményt; este nyolc órakor aludni megyünk. Természetesen, ahogy a gyermek cseperedik, akkor ez utóbbit például megbeszélés szerint lehet változtatni.

Kell-e, lehet-e tiltani? Igen, csak nem mindegy, hogyan tesszük. Néhány fontos szempont: legyen ritka a tiltás; egyszerre egy dologra vonatkozzon, és magyarázzuk el a gyermek életkorának megfelelően, hogy mi miért tilos. Ha egyszer megtiltottuk, akkor azt következetesen tartjuk be. Legyenek ebben a kérdésben egységesek a szülők és a nevelők egyaránt. Például többször is el kell ismételnünk, megfelelő hangerővel (nem kiabálva) szeretettel, hogy nem verekszünk (Pellegrino, 1999), lehetőleg úgy, hogy a gyermekkel tartjuk a szemkontaktust. Vagyis leguggolunk hozzá, vagy az ölknkbe vesszük, a szemébe nézünk és úgy mondjuk el.

Nem szabad a gyermekeket abban a tévhitben hagyni, hogy mindent lehet. Megfontoltan kell döntenünk egy-egy tiltás mellett.

Milyen nehézségek, korlátok adódhatnak a nevelés során?

A gyermek nevelésében adódhatnak nehézségek, amelyeket ha lehet, megpróbálunk megoldani. Ha a gyermek beteg, akkor nehezebben éli meg a nevelés egyes helyzeteit, ami érthető is. Ha a családban problémák adódnak, válás előtti, utáni időszak van, vagy esetleg kistestvér születik, akkor számítani lehet arra, hogy a bölcsődei nevelés nem lesz zökkenőmentes. Előfordulhat, hogy megváltozik a gyermek viselkedése, ilyenkor még több türelemmel, empátiával kell a gyermekhez viszonyulni. Ha a gyermek a szeretet hiányát tapasztalja meg, vagy sok kudarcélményben volt már része, akkor is nagyobb elfogadásra, türelemre, szeretetre, odafigyelésre lesz szüksége. Ha a beszoktatást tervezik a szülők, akkor célszerű úgy időzíteni, hogy a gyermek életének nyugodt periódusára essen ez az esemény.

A gyermeki szeszély, az állandó nyafogás miatt olykor-olykor feltesszük magunknak a kérdést, miért nem bírok a gyermekemmel? A legfontosabb, hogy kizárjuk, nincs-e testi betegség a háttérben. Ha a gyermek egészséges, akkor a kapcsolatunkat kell megvizsgálni. (Nicassio, 2006) Vajon én hogyan közeledem a gyermek felé? Mennyire vagyok türelmes? Biztosítom-e a gyermek számára a nyugodt környezetet? Van-e konfliktusom a párommal? Ha gondozóként dolgozom, akkor a kollégáimmal? Ha ezekre a kérdésekre megtaláltam a választ, és sikerült az esetlegesen felmerülő nehézségeket megoldani, akkor a gyermek viselkedésében is várható lesz a változás.

„A gyermekkel szemben magabiztosan, szeretetteljesen és következetesen viselkedjünk, lehetőség szerint kerüljük az ellentmondásos magatartást” (Nicassio, 2006, pp. 79.)

A következő nehézség, a dackorszak a „huszadik hónaptól a harminchatodik, negyvenedik hónapig tart” (Ranschburg, 2009, pp. 134.) Teljesen normális életkori sajátosság, elmúlik. De mi is történik ekkor? Milyen folyamatok mennek végbe a gyermekben? „A gyermek ekkor fedezi fel saját „én”-jét, rádöbben arra, hogy saját céljai, vágyai, kívánságai vannak, miközben semmit sem tud arról, és így nem is veszi tudomásul, hogy másoknak is lehetnek céljai, vágyai, ráadásul, ami nagyon kellemetlen, ezek a célok ellentétben lehetnek, ütközhetnek az övéivel.” (Ranschburg, 2009, pp. 134.) Tehát a gyermek megpróbálja felfedezni a határait, és ez a tevékenység a szülők, nevelők számára meglehetősen türelempróbáló. Egyedül akar öltözködni, cipőt felhúzni vagy teát önteni. Egyedül, hogy kipróbálja, milyen kompetenciái vannak. Mit is tehet a szülő, a gondozó? Milyen megoldások vannak? Az első fontos tényező a türelem, és az, hogy szem előtt tartsuk: nem ellenünk van a dac, ez életkori sajátosság, így fejlődik a gyermek személyisége. Megtapasztalja határait. Hagyjuk, hogy ő vegye fel a cipőjét, vagy kiválassza az évszakknak megfelelő ruhák közül, hogy melyiket vegye fel. Az is előfordulhat, hogy a négy pulóver közül éppen egyik sem jó, mert ő szoknyát akar felvenni, és ez általában a reggeli készülődésnél, amikor még az idő is ki van számolva, nem kis feszültséget okozhat. „Akkor most felvesszük a nadrágot és az óvodában átveszed a szoknyát” – mondhatjuk. De az is lehet, hogy ez sem válik be. Türelemmel, szeretettel kell a gyermek felé fordulni. Az akaratát érvényesíteni akarja, és amikor ez nem sikerül, akkor ezt nehezményezi, és ordít, toporzékol. Következetesen kell, hogy reagáljunk, nem szabad engedni ezeknek a hisztis jeleneteknek, ugyanis akkor azt fogja érzékelni, hogy ordítással megszerezheti, amit akar. „A hiszti figyelemkereső magatartás... A legjobb (bár nem könnyű) megoldás ilyenkor, ha a szülő azt tettet, hogy a hiszti egyáltalán nincs rá hatással. Úgy kell tennie, mintha a gyermek sivalkodása egyáltalán nem zavarná. Ha képes ezt megtenni, a gyermek rövid időn belül elcsendesül, hiszen éppen elég értelmes ahhoz, hogy tudja: felesleges olyan fárasztó viselkedéssort produkálni, ami nyilvánvalóan nem vezet eredményre.” (Ranschburg, 2009, pp. 138.)

Melyek a helyes gondozói attitűdök? Néhány olyan tulajdonságot, kompetenciát szeretnék felsorolni, amelyek könnyebbé teszik a nevelési folyamatot, ha megtalálhatóak a gondozóban-nevelőben:

- szeretet,
- a szeretetnyelvek ismerete,
- a gyermeki fejlődés jellemzőinek ismerete,
- empátia,
- hitelesség,
- rugalmasság,

- nyitottság,
- derű,
- pozitív viszonyulás,
- egyértelmű, tiszta kommunikáció,
- a Gordon-féle kommunikáció ismerete.

Nem rontja el a bölcsőde az anya-gyermek kapcsolatot? A gyermek és a szülei közötti kapcsolat kialakulása már a születés előtt (méhen belüli élet) elkezdődik. Jó anya-gyermek kapcsolat esetén a bölcsőde nem befolyásolja kettejük kapcsolatát, ugyanis intenzitásában, mélységében erősebb kötelékről, mélyebb érzelmekről van szó. Ezenkívül a családban kialakuló érzelmi kötelékek, az együtt megélt élmények (pl. ünnepek), a szeretet apró jelei nagyobb erővel hatnak, mint a nevelő kedves személyisége. A család olyan kötelék, amely meghatározza az egyén személyiségét, életét. „A család életünk legmeghatározóbb közege, legfontosabb kiscsoportja. Itt formálódik személyiségünk, önazonosságunk, önmagunkhoz, világhoz való viszonyunk. Mindaz, ami személyesen jellemzi az embert, valamilyen módon kötődik családjához.” (Solymosi, 2004, pp. 74.)

Az életünk emberi kapcsolatait tekintve az anya-gyermek kapcsolat több szempontból is meghatározó. Ebből a szempontjából a kötődés kialakulása, az egyik legsarkalatosabb tényező abban is, hogyan hat a gyermek-gondozó közötti kapcsolat az anya-gyermek kapcsolatra. Ezért elsőként definiáljuk a kötődést: „A kötődés olyan szeretetkapcsolat, ami felcserélhetetlen, és egy vagy legfeljebb néhány fontos személyre irányul.” (Solymosi, 2004, pp. 77.) „A kisgyermek ahhoz a személyhez fog leginkább kötődni, aki ringatja, beszél hozzá, törődik vele, érzékenységgel fordul felé, reagál a jelzéseire, megérti igényeit.” (Solymosi, 2004, pp. 77.) Jó esetben ez az anya. „Wincot bevezette a gondoskodó környezet és az elég jó anya fogalmát. Az első kifejezés arra utal, hogy a gyermek akkor fejlődik optimálisan, ha a gondoskodás nem túl kevés, de nem is fojtogató, és a környezet nem elhanyagoló, de nem is túl kontrolláló. A második fogalom azt a mítoszt akarja eloszlatni, miszerint a gyerek lelki egészsége direkt módon a szülői viselkedés függvénye lenne, tehát az anya nem engedheti meg, hogy hibázzon.” (Solymosi, 2004, pp. 83.) Ha az anya jól reagál a gyermeke szükségleteire, igényeire, szeretettel fordul felé, akkor a gyermek fejlődése kiegyensúlyozott lesz. A jó anya-gyermek kapcsolat intenzitásában, mélységében sokkal nagyobb jelentőséggel bír, mint egy gyermek-gondozói kapcsolat. „A gondozónő soha nem léphet az anya helyébe, még akkor sem, ha úgy tűnik, néha több időt tölt a gyerekekkel, mint az anyja. [...] Kapcsolatuk mindig a jelenben zajlik, nincs igazi múltjuk és nincs közös jövőjük sem” (Darvai, 2012, pp. 73.)

A másik szempont, amit meg kell vizsgálnunk, hogy mi a jó a gyermeknek, és mi a jó az édesanyának. Ha az anya boldog, a gyermek is az lesz, ha az anya feszült, boldogtalan, az érződik a gyermek viselkedésén is. Ha az anya szívesen marad otthon a gyermekével, és a család anyagi helyzete is megengedi ezt, akkor minden nap, hónap „aranyat ér” a csecsemő számára. Ha azonban az anya szívesen visszamenne dolgozni, és a gyermek személyisége lehetővé teszi a bölcsődébe járást, akkor az anya munkába állása mindkettőjük számára kedvező lehet.” (Sárváry, 2011, pp. 67.) Tehát az anya viszonyulása a munkához, valamint az, hogy a gyermek gondozása mellett konstruktivitásra is vágyik, befolyásolja a „bölcsődébe adás” megélését, mind az anya, mind a gyermek részéről.

Ha az anya dolgozik, és azután örömteli együttletben, minőségi idővel ajándékozzák meg egymást a gyermekével, az mindkettőjük számára gyümölcsöző lehet.

Hogyan segíthetjük a gyermek egészséges fejlődését?

Az elfogadás az egyik legfontosabb tényező, amely meg kell, hogy legyen a szülőben, nevelőben egyaránt. „Az elfogadás az a magatartásforma, amely a (személy értéke és jelentősége felőli mély meggyőződésből fakadóan) hiteles készséget jelent a másik ember irányában, akit eredeti, egyedi és megismételhetetlen személyként tisztelünk. [...] A gyermek elfogadása (akár születendő, akár már a világra jött) ne idealisztikus legyen, hanem a valóság talaján nyugodjon” (Porceluzzi, 2001, pp. 35.) Elfogadjuk, hogy a gyermekeknek más a temperamentuma, más környezetből, családból jöttek, más dolgokat szeretnek, mások azok a tényezők, amelyekről dühösek vagy szomorúak lesznek. Máshol tartanak a fejlődésben, más módon reagálnak, máshogy mutatják ki a szeretetüket.

A másik lényeges tényező a szeretet. Szeretettel várni, felé fordulni, feltétel nélkül. A szeretet „a gyermek legfőbb érzelmi igénye, és nagymértékben meghatározza a vele való kapcsolatunkat. Más jellegű, főleg fizikai szükségleteit könnyebb felismerni és kielégíteni, ez azonban nem tölti el olyan megelégedettséggel, és nem olyan életalakító, mint a szeretet”. (Chapmann és Campbell, 2010, pp. 20.)

Ahhoz, hogy személyisége fejlődni tudjon, az érzelmi tényezőkön túl az értelmi fejlődésére is figyelnünk kell, korának megfelelően, odafordulással, közös játékkal. Majd amikor már a beszédfejlődése megindul, és fáradhatatlanul kérdez, válaszoljunk.

Segítsük a gyermekeket abban, hogy kíváncsi legyen a világra. Kitérül a világ, amikor elindul járni. A környezete legyen olyan, ahol bátran mozoghat, és nem kell mindig féltünk.

„Az 1-3 éves gyermek személyiségfejlődésének egyik csomópontja a mozgásfejlődés. A mozgásképesség lehetőségeinek fokozódása (helyzetváltoztatás, felülés, felkapaszkodás, állás, végül járás) alapvetően megváltoztatja a gyermek viszonyát az emberi és tárgyi környezetéhez. Ennek motívuma kezdetben a funktio-öröm és a tájékozódó reakciók kielégítettsége, később a környezet megismerése iránti, illetve a társak viselkedését utánzó automatizmus szükségleteinek kielégítettsége. Mindezekhez hozzáadódik a mozgássikerek másodlagos (társas közvetítésű) jutalmazó megerősítése az anya, a gondozó részéről.” (Elekes, 1999, pp. 105.) Segítsük a világ megismerésében, örüljünk vele együtt egy-egy „felfedezésben”.

Az önállóságra nevelés is jelentős momentum a gyermek személyiségének formálása során. Ehhez életkorának megfelelően elegendő időt és teret kell biztosítani a gyermek számára, hogy egy-egy tevékenységet el tudjon sajátítani, például kanál-, és pohárhasználat, öltözködés. Türelemmel szemléljük, ha szükséges, segítsük a gyermek próbálkozásait. „Az optimális gondoskodáshoz hozzátartozik, hogy a gyermek szükségleteire reagáljon a környezete.” (Solymosi, 2004, pp. 83.) Vagyis megértjük, megismerjük a gyermek jelzéseit, kommunikációját, igényeit. „Ha a gyermek megtapasztalja, hogy úgy képes kommunikálni szükségleteit és elvárásait, hogy környezete megérti azt, és elvárhatja, hogy megfelelően reagáljanak rá, akkor kialakul a bizalma saját magában és a világban.” (Solymosi, 2004, pp. 83.)

Remélem, olyan kérdéseket sikerült feltárni, amelyek a mindennapi életünkben előfordulnak, és foglalkoztatják a szülőket, a nevelőket. Ha a gyermek egészséges, kiegyensúlyozott, vidám, tud szeretetet adni és kapni, akkor boldogok lehetünk. Vajon kívánhatunk-e többet?

Vegyük körül őket figyelemmel, szeretettel, segítsük őket, hogy felfedezzék saját magukat és a világot. Csodálatos, hogy egyedi és megismételhetetlen személyiségük kibontakozásának tanúi és részesei lehetünk.

Irodalom

- Chapmann, G., Campbell R. (2010). *Gyerekekre hangolva*. Budapest: Harmat
- Darvay S. (2012). *Az egészséges csecsemő és kisgyermek fejlődése és gondozása*, Eger: Líceum Kiadó
- Elekes A. (1999). *Pedagógia-Egészségpedagógia*. Budapest: ETI
- Nicassio, F. B. (2006). *A nevelés öröme*. Budapest: Don Bosco Kiadó
- Pellegrino, P. (1999). *Nevelés minden vonalon*. Budapest: Don Bosco Kiadó
- Porceluzzi, S. (2001). *Szülők és gyermekeik: hogy jól élünk együtt*. Budapest: Don Bosco Kiadó
- Ranschburg J. (2002). *Jellem és jellemtelenség*. Budapest: Saxum
- Ranschburg J. (2009). *Szülők Könyve*. Saxum: Budapest
- Sárváry A. (2011). *Egyén a családban – A családpszichológia alapjai*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó
- Solymosi K. (2004). A családi szocializáció jellemzői. In: N. Kollár Katalin & Szabó Éva (szerk.), *Pszichológia pedagógusoknak*. (53-72). Budapest: Osiris